

ALOIS MÍKA:

PODDANÝ LID V ČECHÁCH V PRVNÍ POLOVINĚ
16. STOLETÍ

Praha 1960 (NČSAV), 439 str.

Míkovou monografií dostává se českému dějepiscectví práce, která v předmětu svého tématu jako shrnutí poznatků pro období mezi husitskými válkami a bělohorskou katastrofou bude základnou pro další badatelské úsilí. Hlavními jejími závěry jsou zjištění, že v této době nastal jistý relativní vzestup životní úrovně poddaného lidu (především ovšem jen jeho nejvyšší vrstvy), že toto období nelze ještě kvalifikovat jako období „nevolnictví“, ¹ utuženého poddanství ² (celkové feudální břemeno nedosahuje ještě značnější výše), a že objevující se prvky kapitalistických výrobních vztahů ještě zdaleka neznamenaají rozkladný účinek pro samotný feudální řád. Druhý z těchto závěrů může právní historie vzít plně za svůj, k dalším dvěma bude se ovšem muset vyjádřit odborná kritika historiků hospodářství, zvláště zemědělského. ³

Na rozdíl od Matějkovy práce, věnované moravské problematice z téže doby, ⁴ nezahrnuje Míka podle vymezení své monografie do jejího tématu vylíčení poměrů na velkostatku, jenž u Matějky je rovnocennou součástí vedle poměrů poddanských, nýbrž jej rozebírá jen natolik, nakolik je to účelné pro jeho vlastní úkol. Zato však postavení poddaných zachycuje v plnější šíři (rozbor výrobní techniky, otázky obchodu, třídních bojů). Přidrží se tu v zásadě systematiky Grausovy ⁵ (ten ovšem ve svém díle vzhledem k zlomovému významu kolonisace a jejího práva příslušné partie musil řadit zvlášť), proti níž rozhodně

¹ Míka nenadhazuje tu už problém „druhého nevolnictví“ tak, jak to učinil ve svých pracích *Problém počátků nevolnictví v Čechách*, ČSČH 5 (1957) a *K otázce počátků původní akumulace kapitálu v Čechách*, tamtéž, kde jednak odmítal vůbec existenci nevolnictví raně středověkého, jednak nevolnictví zakládal výlučně na prvku robotní práce. V tomto směru tedy ustoupil oprávněným výtkám, jež jeho starší koncepci předhodil J. V á l k a, *Druhé nevolnictví a původní akumulace v 16. stol.*, ČSČH 6 (1958), zejm. 320, kde jako hlavní rysy nevolnictví ve smyslu vztahu závislosti uvádí připoutání k půdě (tehdy i dnes pokládáné za hlavní znak), omezení volnosti osobní i majetkové, zotřesené vykořisťování atd. a liší je od nevolnictví jako názvu epochy. Míka (344) chápe nyní nevolnictví už šíře ekonomicky (expanse vrchnosti na trh).

² V polské literatuře termín „zastrzone poddaństwo“, významově však bližší našemu „utužený“, zavádí K. T y m i e n i e c k i, *W. sprawie powstania zastrzonego poddaństwa w Polsce i Europie środkowej*, Roczniki historyczne 24, Poznaň 1958. U nás výrazu „zotřesené poddanství“ použili V á l k a, *Druhé nevolnictví* 319 a J. K ř í v k a, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů*, Rozpravy ČSAV 69, SV 7, Praha 1959, 59 p. 110. O utuženém „nevolnictví“ hovoří A. K l í m a, *Periodisace kapitalismu (a rozklad feudalismu)*, ČSČH 1 (1953) 233.

³ Nedostatečnou základnu pro obor dějin zemědělství konstatuje a o některých prvcích rozkladů feudálních svazků u nás (Husa, Jaroš) píše V á l k a, *Druhé nevolnictví* 323–4.

⁴ Fr. M a t ě j e k, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959 — rec. PhS 6 (1960) 276–9.

⁵ Fr. G r a u s, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, II, Praha 1957 — rec. PhS 5 (1959) 291–320.

vhodnějším způsobem výklad o feudální rentě vkládá až za právní postavení lidu, nikoli před výklad o organizaci společnosti.

Díváme-li se na „pohusitské století“ jako na celek, věnoval Míka po zásluze zájem především první polovině 16. století, tedy co do společenských změn jeho důležitější části. Historická obec by však jistě byla uvítala i více slov o 15. století, jež tedy nadále zůstalo otevřeno. Jak se však zdá z rozebírané knihy, bude pro tuto dobu materiálu neskonalé méně; *bohatství pramenů pro 16. století souvisí zřejmě s nástupem vrchnostenského hospodářství*.

V každém případě je Míkova monografie příkladem skloubení mimořádně hluboké pramenné analýsy s pohledem syntetickým, obecnými závěry. Na rozdíl především od moravských historiků této doby však vůbec nepřehlíží k zcela obdobné problematice okolních zemí, ač to by právě obohatilo výklady obecné povahy.⁶ Z nebývale širokého archívního záběru budou právního historika nejvíce zajímat *pozemkové knihy*, dosud tak málo využívané. Míka se ovšem zabýval jen těmi, které obsahují inventární soupisy. Bude tedy dobře v navázání na jeho výzkum upozornit, protože jde o *unikátní instituci českého práva v rámci evropské právní kultury*, na nejstarší českou vesnickou pozemkovou knihu, knihu žitenického panství ze sedmdesátých let 15. století,⁷ a na existenci celé řady dalších knih z 16. století.⁸

Právní problematiku traktuje Míka přiměřeně námětu a poslání své práce. Škoda však, že nevěnoval pozornost řadě speciálních právněhistorických prací a tak ještě setrval v postoji pro část naší obecné historie žel dosti typickém. Uvádí jen Venediktova — a při tom chybně praví, že se pokusil o širší zhodnocení (187, p. 1), ač ve skutečnosti ten právě problematiku postavení poddaného zkoumá jen z hlediska právního poměru k půdě. Zvláště lze litovat, že Míka nepoužil prací Urfusových (námezdní práce, funkce nejnižších společenských elementů v rozbrojích feudálů),⁹ ač je sám recensoval.¹⁰ Některé ze závěrů tam obsažených mohly pěkně rozhojnit jeho vlastní these a naopak řadou svých vlastních názorů mohl doplnit některé závěry Urfusovy a podat tak zdařilou ukázkou spolupráce dvou vědních oborů. Jestliže dále starší historiografii vytýká v přehledu dosavadní odborné literatury *tradiční omezování studia na právní normy a přehlížení praxe, nejde tu asi tak úplně o následování „historické školy“ německých právníků, nýbrž především o přirozený zájem nejdříve o prameny nejsnadněji dostupné* — i když ovšem jinak zůstane nezvratným faktem, že tomuto přeceňování předpisů před životem ještě donedávna dějepiscectví zcela propadalo. Míka také do jisté míry byl ovlivněn Grausem, jenž velmi často ve svých pracích mylně německou historickou školu ztotožňuje s právní historií vůbec. Při tom je zajímavé, že sám právních předpisů použil hojně (a ne ke škodě věci a ne bez zběhlosti v jejich znalosti — např. v partiích o opatřeních

⁶ Na tento nedostatek v jeho pracích poukazuje už V á l k a, *Druhé nevolnictví* 318.

⁷ Arch. Nár. musea, F 265. K tomu Vl. P r o c h á z k a, *Nejstarší česká vesnická pozemková kniha*, Čas. Spol. přátel. starož. 68 (1960) 81—83.

⁸ České: Fond poz. knih býv. Archivu země České: Křivoklát 1, Lanškroun I, Bělá 13, Arch. hl. m. Prahy 2912, 5573, 2915, 5626. Atd. Německé: AZČ, Duchcov 1092, 1093, 1099, 1084, Broumov 25; StA Děčín, poz. kn. Konojedy, Děčín B 9 1 a. Původně české, ale rychle poněmčené: AZČ, Most 955; StA Litoměřice, Osek F VII 10 a 12.

⁹ V. U r f u s, *Právní postavení námezdnicích pracovníků u nás v 16. až 18. století*, PhS 2 (1956) 196—256; „Záštit“ v Čechách v polovině 15. století“, PhS 3 (1957) 90—114.

¹⁰ ČSCH 4 (1957) 597.

proti zbíhání nebo o daních) a že nakonec ani jeho vlastní závěry se tak mnoho neliší od prací, založených jen na rozboru právních norem.¹¹

Pokud jde o Míkův odpor proti výkladu poměru vrchnosti a poddaného jako výsledku toliko právní dohody mezi nimi (345), je jistě správná tato základní myšlenka. Avšak přitom je třeba vždy přihlížet ke skutečnosti, že právě poměr poddaného k usedlosti se navenek děje *formou dvoustranné smlouvy*, jakkoli tato forma sama zastírá více či méně faktické ekonomické a mocenské poměry; tento dvoustranný právní poměr přece zcela odpovídá tomu, co Míka sám říká o hospodářské souvislosti dominikální a rustikální půdy (93). Také diskuse o jednotě feudálního právního řádu (problém zvláštního právního řádu každého panství) se stále točí okolo mrtvého bodu. Její popření (187, 345) vystupuje v textu vedle zjištění určitých základních rysů (188). A přece problém je tak jednoduchý. Feudální právní řád je *formálně skutečně roztržštěn*, tvoří jej ne-spočet samostatných právních celků, jednotlivých panství, ba i v jednotlivých smlouvách je často množství rozdílů, avšak *v této třísti individuálních úprav detailů se jasně zračí základní shodné rysy, vyvěrající z analogických podmínek hospodářských, sociálních, kulturních, politických*. Přitom pro starší dobu je charakteristická větší uniformita, různorodost vzniká komplikovanějším vývojem, širším rozsahem kultury ve všech jejích oblastech — pokud ovšem nejde o centralisaci a unifikaci v období především absolutistického státu.

Co do terminologie dopouští se Míka některých nepřesností. Vadně používá termínu „kodifikace“ (51) — obecní historikové jím často myslí prostě zachycení obyčeje písemnou formou, pachatele zpronevěry nazývá zlodějem (154), „svědectví“ uvádí místo „osvědčení“ (195), mučení považuje za trest (224), ač je důkazním prostředkem. Někde používá soudobé terminologie, aniž by ji vysvětloval názvem příslušné instituce (301 urukovati, 309 zápisné statky). Zajímavé jsou některé jeho návrhy k ustálení nomenklatury (350—1). V definici panství „robotně nevolnického“ však zřejmě ulpívá na své staré koncepci nevolnictví.¹² Termín „dominium“ označuje i jednotlivé panství, nejen jejich komplex. Z názvů pro plat „urbaniální“ či „základní“ je rozhodně lepší druhý.

Pochválit je třeba i uměleckou výzdobu knihy. Reprodukce děl soudobého malířství a ryteckví mají tu — nehledíc k instruktivnosti pro vlastní odborné výklady — samostatnou hodnotu jako ukázky prací běžně neznámých.

*

V první kapitole podává Míka *přehled zemědělské a řemeslné výroby*. Vysvětluje rozdíl *soustavy trojhonné* (střídání ozimu, jaří a úhoru v osevním plánu) a *trojstranné* (rozdělení orné půdy do tří částí — u nás málo aktuální, většínou existovala vzhledem k morfologii terénu řada tratí) a probírá jednotlivé výrobní nástroje.¹³ Zjišťuje mírně vzestupnou tendenci poddanského obilnářství (přitom ale po odevzdání naturálních dávek zbylo láníkoví např. na Pardubicku

¹¹ To mu ostatně v souvislosti s vývodem Kroftovými vytkl i V á l k a, *Druhé nevolnictví* 317, jenž vůbec podal pozoruhodné postřehy o poměru normy a praxe, odmítaje ignorování právních předpisů, jež vede ke zkreslení sociální skutečnosti, a požaduje zasvěcenější jejich výklad ve vztahu k ekonomice příslušné doby.

¹² Srov. pozn. 1.

¹³ V tom směru se jeho závěry doplňují s tím, co napsal J. P e t r á ň, *Zemědělské nářadí v Čechách koncem 16. a na začátku 17. století*, Zápisky Katedry čs. dějin a arch. studia KU 3, Praha 1958 5—53, a co podává na širší základně sám M í k a, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960.

na prodej jen 12 korců žita, několik korců pšenice a ječmene a něco málo ovsa), mírný vzestup cen obilí¹⁴ a neexistenci regionální dělby práce v rostlinné výrobě i v dobytčářství. Hlavním kamenem úrazu byl chronický nedostatek píce.

V druhé kapitole při rozboru podmínek *směny zemědělských produktů* Míka správně poukazuje na to, že poddanská městečka byla velmi často na úrovni vsí a že teprve pozdější rozšíření práv a řemeslo i obchod, často podporované vrchností, je od vsí oddělily. V této podpoře a ve snaze o docílení nových příjmů z tržních cel tkví také zákazy volné dispozice poddaných plody jejich hospodářství. Názor, že by důvodem byla i všeobecně nízká produkce tržního obilí (90), bude však asi třeba prověřit dalším zkoumáním. Souhlasit lze s jeho opatrností při posuzování životní úrovně dosud dosaženými poznatky o lidnatosti (65 p. 6).

V oblasti *vrchnostenského hospodářství* (III. kapitola) se ukazuje, že *vrchnostenský velkostatek* nedoznal v této době ještě značnějšího rozšíření, i když už se vyznačuje větší rozmanitostí produkce. Roboty jsou proto velmi různé, někde vrchnost pevně dodržuje staré dohody, poddané příliš nezátěžující. Určité, nevelké však zhoršení přinesl rozvoj rybníkářství (svážení dřeva, výlov). Za půdu odňatou na rybníky se zcela běžně poskytuje náhrada (jiná půda, mnohdy ovšem méně výhodná, peníze, dočasné či trvalé slevy renty), nemůže být ani řeči o tom, že by zde měla zdroj původní akumulace. Míka důvod náhrad vidí ve snaze neztratit ani jednoho plátce (122). To ovšem bylo aktuální jen v případě možnosti směny půdy, v případě peněžité náhrady si však pán přece nic nezajišťoval a přece platil. Rybníkářství, pivovarnictví, lesní podnikání (zvláště na panstvích podél řek) a mlýny byly založeny na aplikaci feudálního mimoekonomického donucení a už proto nemohou se v nich uplatňovat prvky podnikání kapitalistického. K tomuto závěru je ovšem třeba podotknout, že zahájení velkovýroby a větší rozvoj obchodu jistě už počínají ukazovat cestu novými směry.

Partie o *sociální skladbě českého venkova* (IV. kapitola) podává pěkný obraz společnosti na vsi v celé její šíři. V zásadě Míka liší mezi rolníky, kteří mohou svou rodinu vyživit produkcí svého hospodářství a jež v tomto směru dělí na velké, střední (půl lánu až lán) a drobné (po zaplacení všech platů a dávek jim zbývají jen minimální přebytky, a to jen v úrodných letech) a obyvatelstvem ostatním. Je to tedy dělení, jež v zásadě odpovídá nejposlednějším názorům Janouškovým; ten rozeznává soběstačné hospodářské závody a domky bez polí.¹⁵ Chalupníky, zahradníky a podsedky zahrnuje pro tuto dobu Míka mezi chudinu, neboť označení malorolníka termínem „chalupník“ a domkáře výrazem „zahradník“ ustálila až berní rula, předtím oba označují domkáře (stejně jako i „podsedek“), jenž je bez půdy nebo jí má určitou minimální výměru. Pochybné však je, zda základním diferencujícím znakem je jen pro ně nedostatek potahu (tak 149); ten nemusí být součástí inventáře i u drobných rolníků (případně jen jedno zvíře), hranice je tu jistě plynulá. Pokud jde o vrstvu nejbohatších poddaných, plně lze souhlasit s výkladem o společenském sestupu nápravníků a s dělením rychtářů už jen do dvou základních skupin, na svobodné a nesvobodné.¹⁶ Proti tomu znaky, pro něž Míka pokládá svobodníky za příslušníky vládnoucí třídy, platí stejnou měrou i pro bohaté sedláky-poddané. Také je otázkou, zda

¹⁴ Podrobně A. Míka, *Nástin cen zemědělského zboží v Čechách 1424–1547*, ČSCH 7 (1959), závěry 545–71.

¹⁵ E. Janoušek, *Několik pohledů do dějin české vesnice v 18. a 19. století*, přednáška Hist. klubu v Nár. museu v Praze 16. dubna 1959.

¹⁶ O svobodných rychtářích s omezenými právy srov. Matějka, *Feud. velkostatek* 204 ad.

mlýny jsou vsutku nejvýnosnějším podnikáním a zda dosahují úrovně středních statků (142—3). Jejich hojný počet a zvláště ovšem jejich ceny v pozemkových knihách tomu nenasvědčují.

K nejlepším částem práce patří výklady o bezzemcích. Plasticky se zde v bohatém sledu zachycují rysy pozitivní (např. dosti vysoké platy, poskytování stravy, zvláště u čeledi poddaných) i negativní (nikoli plnoroční zaměstnanost, specifické podmínky čeledi náchlební, „rybníkářů“ atd.). Ležáci, zmínění na str. 170, nejsou však jen nezaměstnanou chudínou, nýbrž i osobami, které představují svéráznou instituci středověkého práva, tzv. „ležení“, jež bylo prostředkem donucujícím dlužníka k plnění.¹⁷ Také výzva zvonem k pronásledování delikventů a zvláště „zemských zhoubců“ nečelí záměrné podpoře těchto osob (tak 171), nýbrž je běžnou institucí soudobého práva.¹⁸

Důležité jsou celkové závěry. Podle nich nepřevládá v této době na české vsi ještě chudina. Existuje *poměrná stálost sociální skladby*, ani jediná vrstva se ještě zcela nerozkládala. Po husitských válkách stoupl zájem vrchnosti o poddané a to vedlo k zlepšení jejich hmotné situace. Podrobně bude třeba prozkoumat, zda opravdu zákup byl tak nesnadný, totiž zda opravdu opatření prostředků na závdavek bylo tak těžké, jak Míka tvrdí (182). Vždyť usedlost malá se zakupovala částkou nevelkou a závdavkem nepatrným. A nadto tu byla možnost vzdělávání statku nezakoupeného, z něhož hospodář během určité doby mohl získat prostředky pro nákup.

Právního historika bude pochopitelně nejvíce zajímat pátá kapitola, věnovaná *právním poměrům* na venkově. Míka zde podal řadu údajů velmi dobrých. To platí o jeho přehledu předpisů o připoutávání poddaných k půdě. Správně tu poukazuje na to, že původně feudál má zájem především jen na obdělavateli poplatných usedlostí a že tedy nejde o zákazy pohybu absolutně; při poskytnutí náhradníka v těchto případech a u neosedlých vůbec je odchod poměrně snadný. Co do otázky libovolnosti zhánění s usedlostí (201) je třeba dodat, že formálně se tu vrchnost opírala o určité předem dané právní tituly, stanovené především třídním hlediskem jejího zájmu; skutečný rozsah praxe pak určovala často možnost či nemožnost získat nového hospodáře.¹⁹ Pokud jde o problém upevnění porušeného řádu (196), je sice nutno konstatovat určitou větší volnost poddaných v období těsně pohusitském, avšak mimo období těsně porevoluční trval osobněprávní svazek feudální jako nejpodstatnější rys feudálního zřízení vždy. Výkyvy v rozsahu osobní závislosti zná celá epocha feudalismu; v starší době k podobnému uvolnění došlo klidnou cestou za kolonizace.

Míka také správně konstatuje, že slib člověčenství neznamenalá nevolnictví — přitom není jasné, co rozumí obratem, že „neměl ráz nevolnické přísahy“ (204). Utužené poddanství pozdějších věků přece není dáno způsobem, jímž se projevuje navenek; forma zůstává stále táž. Proto také nelze člověčenství oddělovat

¹⁷ Dlužník, nebo osoba či osoby jiné („ležáci“) se musil odebrat do určité hospody a tam setrvat tak dlouho, dokud dluh nebyl vyrovnán. Nákladnost takového pobytu jej měla přinutit k brzkému plnění. (Srov. Fr. Č á d a, *Ležení podle českého práva zemského*, Práce ze sem. čes. práva na KU, Praha 1922, pokud jde o Míku citovanou pasáž zejm. str. 20—21).

¹⁸ Historickým základem je tu obecná povinnost stíhat pachatele jakéhokoli zločinu, byl li stržen pokřik nebo voláno zvonem na poplach. Oživení této instituce právě v sledované době si ovšem vyžádá v budoucnu speciálního studia (srov. např. ruské „gubnoje dělo“).

¹⁹ V l. P r o c h á z k a, *Zabrání majetku českého poddaného vrchností pro opuštění panství podle pozemkových knih 16. a 17. století*, Sborník prací fil. fak. brněnské univ. X, řada hist. — C 8 (v tisku).

od poddanství — je pouze jeho formálním projevem. Míka sám nadto úplně správně konstatuje, že původ této instituce je v právu lenním (203) a jeho vysoce zajímavé nadhození možnosti, že je slíbovali jen držité statků, znamená novou oporu pro názor o emfiteutním zřízení jako součásti koncepcí lenních.²⁰

V partii o odúmrtí podal Míka některé důležité důvody pro její rušení (zájem na lepším hospodaření, možnost obcházet postoupením za života, náhrada za zabranou půdu pro rybníky). Nelze souhlasit jedině s důvodem, že by se tak dělo pro nedostatek zájemců o zákup napadlé usedlosti. Vrchnost by byla jistě statek během času prodala a vedle toho mohla jej postoupit formou nezakoupenosti za často výhodné nájemné. Zejména však proti tomuto důvodu svědčí skutečnost, že vrchnost v téže době zabírala z trestněprávních titulů (opuštění panství, cizoložství a smilstvo atd.).

Míkovy výklady o soudnictví podávají některé zajímavé detaily, zdaleka ovšem nepředstavují celek materie. Na str. 255 formuluje věc tak, jakoby na zemském soudě feudál rozhodoval ve své vlastní při sám, a dále pak hovoří o Ferdinando-vých projevech, že šlechta nemá „plné vlastnické právo“ k zástavním statkům — to však přece ani podle tehdejšího chápání nebylo možno tvrdit.

V otázce poměru poddaného k půdě se Míka (208) staví s krajní odmítavostí k názoru, že by poddaný mohl mít vlastnictví půdy a přidržuje se nejběžnější zastávané koncepce, která, opírajíc se o chápání pojmu „possessio“ samotnými středověkými prameny i naukou, uvádí do protikladu vrchnostenské vlastnictví a poddanskou „držbu“, avšak nepřihlíží k pojetí držby, jak je na římském základu vybudovala právní věda od 19. století. Pokud jde o obsah tohoto práva poddaného ponechává Míka stranou vlastní půdu a uvažuje jen o inventáři. V tom směru také při jinak v podstatě velmi dobrých výkladech o vývoji emfiteuse, tj. poddanského práva k zakoupené usedlosti, lze diskutovat s názorem, že by nebylo reálné propočítávání ceny půdy podle zákupních částek, že tu jde toliko o cenu práva poddaného (208). Avšak jistě, právě o tuto cenu jde. Míka se toliko dal svést svým odmítnutím povahy práva poddaného jakožto vlastnictví. Ale půda nemá přece cenu absolutní, nýbrž takovou, jakou určuje užitek z ní plynoucí. Nejde o nějaké jakkoli pojmenované právo, nýbrž o to, co půda materiálně pro osobu, jež ji obhospodařuje, znamená. A v tomto směru zákupní částka představuje právě hodnotu tohoto užitku, i když ovšem nemáme jistoty, zda knihovní a jiné záznamy zachycují skutečně vše, co se jako peněžní ekvivalent poskytovalo; je jistě možné, že existovala doplňující poskytnutí neregistrovaná.

Nakonec je třeba rozebrat výklady o neúplném feudálově vlastnictví k poddaným, jimiž se Míka shoduje s řadou autorů jiných (189—9) a kdy pojmu vlastnictví se používá způsobem nedostatečně ujasněným. Je totiž nutno zásadně lišit mezi pojetím právním a ekonomickým. Venediktov, jenž tento problém obsáhle traktuje,²¹ uvádí charakteristicky termín „neúplné vlastnictví“ v uvozovkách a naznačuje tak, že tu nejde o termín právní, i když v dalším ho běžně používá. Z právního hlediska je však podstatné pouze to, že se postavení poddaného vyznačuje vždy určitou osobní nesvobodou, jejíž rozsah může být velice různý (připoutanost k feudálovi je menší v období kolonizace a v období pohusitském). Proti právní definici v rámci nadstavby, která vidí „omezení osobní svobody

²⁰ Toto pojetí se nyní opět uplatňuje v polské nauce. Po druhé světové válce s ním jako první přišel J. Matuszewski, *O biskupstwie lubuskim*, *Czasopismo prawnohistoryczne* II, Poznań 1949, 78.

²¹ A. V. Venediktov, *Státní socialistické vlastnictví*, Praha 1950, I 192 a n.

jako prostředek, jak je [rolníky] přinutit k práci na feudála", se však staví definice politické ekonomie v rámci základních výrobních vztahů, kdy „tento druh vlastnictví je nutno jasně odlišit od nadstavby“ a kdy „týž obsah může být stručně vyjádřen jinou formulací: feudálovo neúplné vlastnictví nad pracovníkem ve výrobě“.²² Tato ekonomická definice jako politicky důsažnější se pak stává ustálenou lokucí v dílech historiků. Při přesném rozlišení obou pojetí nelze však konstruovat postavení poddaných stejně jako postavení římského otroka (jen ten jako „instrumentum vocale“ byl skutečně věcí, k níž bylo možno mít vlastnictví) v právním smyslu, to neplatí ani o ruském „cholopovi“ raného středověku. Také renesanční teorie feudálů, založené na římském právu, nevedly nikdy k prosazení analogické skutečnosti do evropských poměrů. Zostřené poddanství, „druhé nevolnictví“, ovšem závislost značně utužilo; avšak i tehdy se jen výjimkou (např. Rusko) poddaný zcizoval bez půdy, tj. nikoli jako obyvatel zcizeného panství — u nás nikdy.

Snad nejlepší částí Míkovy práce vůbec jsou některé jeho pohledy na *feudální pozemkovou rentu* (VI. kapitola), přinášející objektivní nová. Tak ukazuje, že *zatížení statků musilo v zásadě odpovídat jejich výnosnosti* a že tedy rozdíly v povinnostech musily být dány rozdílnou výnosností; přitom tento závěr se týká jen peněžních platů a naturálních dávek, *nově zaváděné roboty však tuto úměrnost porušují* (to je jistě zajímavým dokladem, jak prosazující se utužené poddanství porušuje alespoň relativní tradiční rovnováhu). Nelze však uzavírat, že by platy z mlýnů, krčem apod. znamenaly porušení principu zatížení rentou především pozemků a toliko výjimečně řemesel (tak 233) — tyto statky byly přece v zásadě běžnými poddanskými usedlostmi s poli, toliko navíc však ještě s určitou speciální funkcí hospodářskou. Povinnost opravy cest a mostů byla už převedena na platy. Nově zaváděné roboty jsou poměrně nízké a většinou se vyměřují s ohledem pouze na ornou, ne jinou půdu. Hojná je ještě reľuice. Po celou první polovinu 16. století se celkově *povinnosti drží na úrovni předhusitské*. V celém rozsahu převažují *peněžní platy* (v 49 % vsí jen ony, v 16,1 % platy a dávky v 18 % platy a roboty, 16,9 % všechny druhy). Proti nezvyšování základních urbaniálních povinností je však třeba konstatovat zřetelnou tendenci k zavádění *povinností mimořádných*, i když v nevelké ještě míře.

Mezi povinnostmi na prospěch církve se železné krávy vyskytují jen na katolických panstvích. Míka neobjasňuje povahu rozdílu desátku plného a fixního, typického pro naše země (nikoli desetina výnosu, nýbrž předměty pevně stanovené). Velice instruktivní je jeho přehled státních daní.

Celkově *nedosáhlo zatížení poddaných v této době výše předhusitské*. Relativní zlepšení přineslo zhoršování groše; Míka se tu přiklonil k staršímu трактовání věci, zejména Pekařem, poukázal však, že se tak nedělo lineárně a že to neznamenaloby stejnou výhodu pro všechny poddané.

V oblasti *třídního boje* (VII. kapitola) nastalo na vesnici jisté uklidnění, způsobené tím, že husitské revoluční hnutí přineslo zlepšení postavení poddaných (rozbití moci církve, poptávka po hospodářích). Do sklonku století se nevyskytují kolektivní formy třídního boje. Míka zdůrazňuje význam společenských žalob, upevňujících solidaritu pracujících; mnohde z nich vyzařuje značné sebevědomí a odvaha. Odpor poddaných sílí od počátku 16. století a seismograficky tak citlivě zachycuje nástup rozšířeného vrchnostenského hospodaření. Zesí-

²² B. F. P o r š n e v, *Nástin politické ekonomie feudalismu*, Praha 1959, 36.

lená reakce na německou selskou válku v pohraničních krajích jasně ukazuje důležité historické souvislosti v tomto směru.

Závěr, poněkud nadbytečně široký, shrnuje jen to, co už bylo řečeno, a přináší poměrně málo nových souhrnných soudů. Knihu zakončují dva *exkursy*. První podává dobrý přehled literatury a pramenů a poznámky k nomenklatuře, druhý je velice bohatým přehledem inventární výbavy poddanských usedlostí formou tabulkového uspořádání.

Vladimír Procházka.